

บทบาทหมอชีวกโกมารภัจจ์ต่อพระพุทธศาสนา

พระมหาฉัตรชัย สุธตตชโย
หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
อีเมล : jkit2009@gmail.com

บทคัดย่อ

หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นบุคคลสำคัญระดับพุทธสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า “เป็นเลิศกว่าสาวกอุบาสกทั้งหลายที่ปวงชนรักใคร่” เป็นนักการแพทย์ผู้บุกเบิกวิธีการรักษาสมัยใหม่ขึ้นในยุคหนึ่ง จนชื่อเสียงเกียรติคุณปรากฏเลื่องลือ ได้เป็นหมอหลวงประจำราชสำนักมครรัฐของพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยเหตุที่พระเจ้าพิมพิสารทรงใกล้ชิดสนิทสนมกับพระพุทธเจ้า จึงทำให้ท่านมีความสำคัญกลายเป็นผู้มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาในฐานะหมอประจำพระพุทธองค์ คอยถวายการอภิบาลอุปัฏฐากในคราวที่ทรงประชวร ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ถวายคำแนะนำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยและระเบียบปฏิบัติหลายข้อ อาจกล่าวได้ว่า トラบชั่วชีวิตของท่านนอกเหนือจากการถวายอภิบาลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าและกิจในราชสำนักแล้วก็มีแต่บำเพ็ญคุณประโยชน์ ดูแลชีวิตของคนเจ็บไข้ทั่วไป ทั้งได้สร้างบรรทัดฐานวิธีการรักษา และส่วนประกอบตำรายาขึ้นเป็นแบบแผนไว้มากมาย นับได้ว่าท่านเป็นพระบิดาแห่งการแพทย์และเภสัชกรรมที่ยิ่งใหญ่ เทียบเท่าหรือยิ่งกว่าบุคคลสำคัญซึ่งชาวกรีกและโรมันหรือวงการแพทย์ทั่วโลกนับถือ เช่น ฮิปโปเครติส บิดาแห่งการแพทย์และเภสัชกรรม หรืออีโอพราทุส บิดาแห่งพิษวิทยา ซึ่งมียุคกาลใกล้เคียงกัน

คำสำคัญ: หมอชีวกโกมารภัจจ์, พระพุทธศาสนา

The Role to Jivaka Komarabhacca toward Buddhism

Phramaha Chatchai Suchattajayo (Moonsarn)
Faculty of Humanity, Mahamakut Buddhist University
E-mail: jkit2009@gmail.com

ABSTRACT

Jivaka Komarabhar is one of the greatest, most outstanding disciples of Lord Buddha, who had been dearly beloved by his generation. He was the one who had initiated treating illness in those days, which brought him to his great fame and later become courtly medical doctor of King Bhimbhisan, who was acquainted with Lord Buddha and also highly respected him. Jivaka has been playing a leading role in Buddhism. Wherever Lord Buddha was sick, he would cure his illnesses perfectly well. He would help the Lord to set disciplines of Buddhist Society. Besides giving service to King Bhimphisan’s Royal family, he cured the sick and set standards for his medical treatment. He has made so many mixtures of medicine that are still in use today. Jivaka was well known as Father of Medicine and Drugs in the Buddhist era, equal to Hippocrates, Father of Medicine or Theophrastus, Father of Botany, both of whom lived in the same age in The Ancient Greek.

Keyword : Jivaka Komarabhar, Lord Buddha

บทนำ

ชีวิตของหมอชิวโกมารักจ้อจากกล่าวได้ว่า สามารถหาหลักฐานได้จากตำราหลายแห่ง แต่หลักฐานจากพระไตรปิฎกระบุว่า ชิวโกมารเป็นบุตรของนางสาวลวดีผู้เป็นหญิงงามเมืองประจํานครราชคฤห์ที่มีความเชี่ยวชาญในการพ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงเครื่องดนตรี มีราคาตัวคืบละ 100 กษาปณ์ เมื่อนางเกิดตั้งครรรค์ พ่อคลอดออกมาว่าเป็นชาย ไม่ประสงค์จะเลี้ยงไว้เพราะไม่มีประโยชน์อันใดต่ออาชีพของนาง จึงสั่งให้หญิงคนใช้นําเอาเด็กไปทิ้งที่กองขยะ เมื่อเด็กถูกทิ้งไว้พระอภัยราชมารผ่านมาพบเข้าจึงสั่งให้คนไปดู ขณะที่สั่งให้ไปดูก็ทรงร้องถามว่า ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ คนที่ไปดูทูลตอบว่า ยังมีชีวิตอยู่ นั่นคือที่มาของนามว่า “ชิวก” พระองค์ได้ทรงรับเลี้ยงชิวโกมารไว้ในฐานะพระโอรสบุญธรรม ชิวโกมารได้รับสิทธิทุกประการเสมอด้วยพระโอรสจะพึงได้รับ ทั้งพระอภัยราชมารเองก็ทรงรักใคร่ ทะนุถนอมชิวโกมารยิ่งนัก ชิวโกมารประสงค์สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้รับสนองตามความต้องการทุกอย่าง จึงได้นามว่า “โกมารักจ้อ” ซึ่งรู้จักกันต่อมาว่า “ชิวโกมารักจ้อ” (วินย. มหาวคค. 5/128/171) แต่หลักฐานสันสกฤตจากคัมภีร์มูลสารวาทวิญยวีสต (Sitasusekhar Bagghi, 1967) กล่าวแตกต่างออกไปว่า ชิวโกมารนั้นเป็นบุตรของหญิงชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งพระเจ้าพิมพิสารลักลอบมีสัมพันธ์อย่างลับ ๆ ในเวลาที่สามีของนางออกไปทำงานต่างเมือง พอรู้ว่าตั้งครรรค์นางจึงกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารให้ทรงทราบ พระองค์ได้พระราชทานแหวนไว้หนึ่งวงพร้อมกับทรงให้สัญญาแก่หญิงนั้นว่า เมื่อคลอดแล้วให้นําเอาทารกไปวางไว้ที่ประตูหน้าพระราชวัง ซึ่งเมื่อทารกถูกคลอดมาแล้วจึงถูกนําเอาไปวางไว้ที่หน้าประตูพระราชวัง พอมีคนมากราบทูลถึงเรื่องพบตะกร้าวางอยู่ที่หน้าประตูพระราชวัง ระหว่างนั้นพระเจ้าพิมพิสารประทับอยู่กับพระอภัยราชมาร เมื่อทรงได้ยินเรื่องตะกร้า เจ้าชายจึงกราบทูลพระราชว่า สิ่งที่มีอยู่ในตะกร้านั้นควรให้แก่หม่อมฉัน เมื่อตะกร้าถูกยกขึ้นมาวางอยู่ต่อหน้าพระพักตร์แล้วพบว่า เป็นทารก พระเจ้าพิมพิสารจึงตรัสถามว่า ทารกยังมีชีวิตอยู่หรือว่าตายแล้ว ทรงได้ยินว่า ยังมีชีวิตอยู่ จากนั้นพระราชทานจําแหวนวงที่อยู่กับทารกนั้นได้ก็ทรงทราบโดยนัย จึงพระราชทานทารกนั้นให้กับพระอภัยราชมาร ทารกนั้นได้ถูกอบรมเลี้ยงดูอย่างดีโดยพระอภัยราชมาร เพราะเหตุที่ทารกนั้นถูกพระราชาทรงเรียกด้วยวาหะว่า ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ และพระอภัยราชมารก็ทรงอบรมเลี้ยงดูอย่างดี จึงมีชื่อว่า ชิวโกมารภฤตตะจากหลักฐานในประเด็นดังกล่าวมีข้อสังเกตอยู่ 2 ประการ คือ

1. เรื่องมารดาผู้ให้กำเนิดจะกล่าวแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง หลักฐานบาลีระบุว่า ชิวโกมารเป็นบุตรของนางสาวลวดีผู้เป็นหญิงงามเมืองประจํานครราชคฤห์ ส่วนหลักฐานสันสกฤตไม่มีชื่อของนางสาวลวดีปรากฏอยู่เลย กลับระบุชัดเจนว่า ชิวโกมารเป็นบุตรของหญิงชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ลักลอบมีสัมพันธ์อย่างลับ ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชิวโกมารก็คือพระโอรสลับของพระเจ้าพิมพิสารนั่นเอง ประเด็นนี้ทำให้เห็นว่า พระเจ้าพิมพิสารในมุมมองสันสกฤตนั้นทรงเป็นพระราชเจ้าสำราญเที่ยวแสวงหาความสุขบำรุงบำเรอมากในทางกามอย่างหาที่สุดไม่ได้ โดยไม่ทรงสนพระทัยว่าสตรีที่ทรงเกี่ยวข้องด้วยจะเป็นภรรยาของคนอื่นหรือไม่ นับเป็นข้อมูลที่แตกต่างจากหลักฐานบาลีมากที่ยกย่องพระเจ้าพิมพิสารว่าได้ทรงบรรลุคุณธรรมระดับโสดาบันไม่หวนกลับไปสู่ทางมิถิทธิ ทรงชักชวนพสกนิกรและข้าราชการบริหารเป็นอันมากให้มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ทั้งได้ทรงถวายป่าไผ่ (เวฬุวนาราม) สร้างให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา นัยว่าเพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่อยู่ประจำมีสิทธิ์เด็ดขาดที่จะประกอบสังฆกรรมอันเป็นกระบวนการบริหารอำนาจที่พระพุทธเจ้าประทานให้กับภิกษุสงฆ์ได้ทำหน้าที่ปกครองกันเอง

2. เรื่องพระบิดาบุญธรรมก็กล่าวแตกต่างกัน หลักฐานบาลีระบุว่า เมื่อกุมารถูกทิ้งไว้ที่กองขยะ พระอภัยราชกุมารผ่านมาพบเข้าจึงสั่งให้คนไปดู รู้ว่ายังมีชีวิตอยู่จึงนำไปเลี้ยงไว้ในฐานะเป็นโอรสบุญธรรม ทรงให้การอบรมเลี้ยงดูอย่างดี เมื่อซิวกเติบโตได้ศึกษาวิชาแพทย์ที่สำนักอาจารย์ทศิปาโมกข์ เมืองตักกสิลาสำเร็จเป็นหมอแล้ว คนที่แนะนำให้หมอซิวกได้ทำหน้าที่เป็นหมอหลวงประจำราชสำนักก็คือ พระอภัยราชกุมารผู้เป็นเหมือนบิดานั้นเอง (วินย.มหาวคค. 4/251/131) แต่หลักฐานสันสกฤตระบุแตกต่างออกไปว่า พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงรับกุมารไว้ด้วยพระองค์เอง เพียงแต่ได้พระราชทานกุมารไว้กับพระอภัยราชกุมารเพื่อให้ดูแลในฐานะเหมือนน้องชาย ภายหลังเมื่อซิวกกุมารได้สำเร็จเป็นหมอแล้ว ก็เดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อฝึกหัดการรักษาให้เชี่ยวชาญชำนาญการ เงินทองสิ่งของต่าง ๆ ที่ได้รับจากการรักษา หมอซิวกก็จะส่งไปให้คนสองคน คือ หมอหลวงอาตเรยะผู้เป็นอาจารย์ กับนางอัมรปาลี (นางอัมรปาลี เป็นหญิงงามเมืองประจักษ์นครไพศาลี ที่มีความสวยงามเป็นเลิศเป็นที่หมายปองของชายทั่วหล้า ไม่เว้นแม้แต่พระเจ้าพิมพิสาร ต่อมานางเกิดตั้งครรภ์เพราะการอยู่ร่วมอภิรมย์กับพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงได้พระราชทานแหวนไว้หนึ่งวงโดยทรงให้สัญญาว่า ถ้าทารกเกิดแล้วให้ส่งไปที่ประตูพระราชวังของพระองค์ แต่เด็กได้ถูกเลี้ยงจนเติบโตโดยผู้เป็นมารดา เมื่อเวลาเล่นกับเพื่อน ๆ ได้ถูกล้อว่า เป็นเด็กไม่มีพ่อ จึงเกิดความละอาย รบเร้าถามมารดาอยู่บ่อย ๆ จนที่สุดมารดาได้ส่งไปยังเมืองราชคฤห์กับพวกหมู่เกวียนพร้อมกับแหวนวงดังกล่าวเพื่อไปอยู่กับพระราชบิดา ซึ่งเด็กคนนั้นก็คือพระอภัยราชกุมาร) มารดาของพระอภัยราชกุมารผู้ซึ่งมีบุญคุณคอยอบรมเลี้ยงดูตนเองมา อย่างไรก็ตาม ซิวกโกมารภักจก็ได้เติบโตขึ้นมาท่ามกลางราชสำนักมครรัฐโดยสถานะเป็นพระราชบุตรบุญธรรมหรือเป็นโอรสบุญธรรมของพระอภัยราชกุมารก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งซึ่งเกี่ยวเนื่องกับชีวิตคนที่อยู่ในราชสำนักก็คือ จำเป็นจะต้องจรดโรงช่วยเหลือประชาชนไม่ฐานะใดก็ตามหนึ่ง จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิชาการแพทย์ในกาลต่อมาเพื่อทำหน้าที่สงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนตามความปรารถนา

ประเด็นเรื่องการบรรลุนิยาม

หมอซิวกโกมารภักจเมื่อได้มาทำหน้าที่ถวายการดูแลพระพุทธเจ้าทำให้กลายเป็นอุบาสกผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย มีความรักใคร่ในพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเห็นสิ่งใดเป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์ ก็จะกราบทูลเสนอแนะให้ตั้งเป็นระเบียบเพื่อความเรียบร้อยของคณะสงฆ์ กล่าวโดยคุณธรรมหลักฐานทางบาลีระบุว่า ท่านเป็นอุบาสกสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็นเอตทัคคะ (เป็นเลิศ) ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยอดแห่งอุบาสกผู้เป็นสาวกของเรา ซึ่งปวงชนรักใคร่ก็คือ หมอซิวกโกมารภักจ” (สุตต.ต.อง.เอก. 20/151/33) แต่ไม่ได้รับบุญคุณธรรมว่าอยู่ในระดับใด กล่าวไว้แต่เพียงว่า ครั้งหนึ่งท่านสงสัยว่าพระสงฆ์สามารถฉันเนื้อที่มีคนนำมาถวายได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายว่า “ซิวก ที่พวกเขาว่าอย่างนั้น เป็นการกล่าวดูเราด้วยถ้อยคำอันไม่จริง เนื้อที่ไม่ควรบริโภค ก็ด้วยเหตุ 3 ประการคือ เนื้อที่ตนเห็น เนื้อที่ตนได้ยิน และเนื้อที่ตนรังเกียจ แต่ถ้าเป็นเนื้อที่เราไม่เห็นกับตา ไม่ได้ยินกับหูและไม่ได้รังเกียจว่าเราฆ่าเขาจงเราโดยเฉพาะ อย่างนี้ฉันได้ ซิวกพระภิกษุในธรรมวินัยนี้ บวชนแล้วก็อาศัยอยู่ตามหมู่บ้าน ตามเมืองต่าง ๆ มีจิตใจประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาแผ่ไปทุกหน

ทุกแห่ง ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทะเลาะกับใคร ถ้ามีใครศรัทธาเลื่อมใสในมนต์ จะเป็นชาวบ้านธรรมดาหรือคหบดี พระภิกษุก็พิจารณาเสียก่อนแล้วค่อยฉันด้วยความเคารพ บำเพ็ญความเพียรเพื่อละระคะ โทสะ โมหะ ชิวก จริ่งๆ แล้วคนที่ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายตถาคตหรือสาวก ก็ประสบกับความทุกข์ทางใจเองด้วยเหตุ 5 ประการคือ 1.ต้องสั่งให้เขาไปหาสัตว์โน้นสัตว์นี้มา 2. สัตว์ที่ถูกสั่งก็ถูกเขาลากมา มันถูกลาก มันก็ทุกข์ใจเสียใจเหมือนกัน 3.จากนั้นก็ต้องสั่งให้เขาทุบ แหวง เชือด ฆ่ามันให้ตาย 4.ตัวมันถูกฆ่าก็ได้รับความเจ็บปวดแสนสาหัส 5.ยังต้องไปเอ่ยปากนิมนต์พระตถาคตและสาวกให้ฉันเนื้อนั้นอีก ก็ยิ่งทุกข์ทางใจเข้าไปอีก ชิวก แล้วอย่างนี้ยังจะมีผู้ฆ่าสัตว์เพื่อเจาะจงถวายให้กับพระตถาคตและสาวกอยู่อีกหรือ” (สุตตตม.ม.ม. 13/56/99) หมอชิวกเมื่อได้ฟังพระพุทธเจ้าทรงเฉลยแล้ว ก็เข้าใจความหมายแจ่มแจ้งและสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า ทรงอธิบายให้เข้าใจง่ายเหมือนกับหางยของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด ซ้ำทางให้คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด เพราะพระสูตรบทนี้ทำให้หมอชิวกเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอย่างถึงที่สุด ปวารณาตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พร้อมประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัยตลอดชีวิต แต่หลักฐานสันสกฤตที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันและกล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันกลับระบุชัดเจนว่า ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันด้วยสำนวนว่า “เมื่อหมอชิวกได้ฟังธรรมบรรยายก็เกิดธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ปราศจากมลทินกิเลสในธรรมทั้งหลาย เห็นแจ้งธรรม บรรลุธรรม ลำดับนั้น หมอชิวกกุमारภฤตะ ก็ได้เห็นธรรมบรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงในธรรม ก้าวพ้นจากความลึกลับสงสัยได้ ถึงความอาจหาญในธรรมทั้งหลาย ในศาสนาของพระศาสดา ลุกขึ้นจากอาสนะแล้วห่มผ้าห่ม ประคองอัญชลิตต่อพระผู้มีพระภาค กราบทูลถ้อยคำนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ก็ก้าวล่วงแล้ว ๆ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่ระลึก และขอจงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต” (Sitasusekhar Bagghi, 1967)

จากหลักฐานในประเด็นดังกล่าว ได้กล่าวถึงการบรรลุธรรมด้วยมุมมองที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานจากสันสกฤตระบุว่า หมอชิวกเป็นพระโสดาบันภายหลังจากที่ได้ฟังพระพุทธเจ้าเทศนาสอนเตือนสติไม่ให้หึงผยองในความสามารถของตนจนเกินไป ทั้งได้ทรงพาหมอชิวกไปยังป่าหิมพานต์เพื่อศึกษาด้วยอีกมากมายที่หมอชิวกยังไม่รู้ หลักฐานจากสันสกฤตยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาเรื่องความสามารถของหมอ 4 ประการ คือ ฉลาดในโรค ฉลาดในการรักษาโรค ฉลาดในการกำจัดโรคที่เกิดขึ้นแล้ว และฉลาดในการสังเกตอาการของโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เปรียบเทียบกับหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จนในที่สุดหมอชิวกได้รู้แจ้งในธรรมสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ซึ่งข้อแตกต่างก็คือระบุว่า เป็นพระโสดาบันชัดเจน ในขณะที่หลักฐานบาลีกลับระบุในเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันว่า หมอชิวกเกิดความสงสัยในประเด็นเรื่องเนื้อสัตว์ที่คนนำมาถวายให้พระฉันว่าเป็นสิ่งสมควรหรือไม่ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายเหตุผลให้ฟังแล้วเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ซึ่งไม่มีส่วนใดของเนื้อหาในเหตุการณ์นี้ที่ระบุว่า หมอชิวกได้เป็นพระโสดาบัน หรือแม้แต่การยกย่องจากพระพุทธเจ้าที่มีต่อหมอชิวกในเหตุการณ์อื่น ก็ทรงยกย่องในฐานะเป็นที่รักใคร่ของปวงชนอันเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของหมอชิวกเอง ไม่ใช่การการันตีคุณธรรมภายในใจที่ได้บรรลุแต่ประการใด แต่ด้วยเหตุผลใดสันสกฤตระบุไว้

ชัดเจน แต่บาลีไม่ได้ระบุไว้ มีข้อสันนิษฐานว่า เนื่องจากหลักฐานสันสกฤตฉบับนี้เป็นของนิยามมูลสรวาสติวาท ซึ่งมีอายุกาลอยู่ระหว่าง พ.ศ.1200 - 1500 เป็นข้อมูลที่ปรากฏภายหลังที่ผู้แต่งอาจสอดแทรกทัศนะเข้าไปในเนื้อหาได้ทั้งหมดซึ่งเกิดจากคัมภีร์สันสกฤตส่วนใหญ่เช่น คัมภีร์ลลิต วิสตระ คัมภีร์มหาวัสตุ คัมภีร์เสานทรนันท เป็นต้น ก็มักเน้นไปในเชิงปาฏิหาริย์เหนือกว่าคนปกติทั่วไป ดังนั้น ในเรื่องนี้จึงได้ยกให้พระพุทธเจ้าเข้ามามีบทบาทต่อหมอชีวกใน 2 ประเด็น โดยให้พระองค์ทรงเป็นผู้ที่รู้จักพืชต่างๆ ที่เป็นตัวยาในป่าหิมพานต์แล้วพาหมอชีวกไปศึกษาจนเกิดความเชี่ยวชาญ ซึ่งเท่ากับว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นครูด้านเภสัชกรรมของหมอชีวกด้วย อีกประเด็นหนึ่งคือ เรื่องการบรรลุนิพพาน ถ้าหากพระพุทธเจ้าจะทรงสอนธรรมให้หมอชีวกก็ย่อมจะสามารถสอนให้บรรลุนิพพานได้ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภาพสะท้อนการเขียนงานจากหลักฐานสันสกฤตส่วนใหญ่ที่มักเน้นไปในทางความสามารถเหนือธรรมชาติ

ประเด็นเรื่องบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา

บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาโดยทั้ง 2 คัมภีร์กล่าวเอาไว้ตรงกันโดยสาระคือ หมอชีวกได้ทำหน้าที่เป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกแล้ว สิ่งที่ทำนบบำเพ็ญต่อพระพุทธศาสนาก็ยังนับว่าล้วนมาจากจิตสำนึกที่ห่วงใยต่อพระพุทธองค์และพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นความสงสัยส่วนตัว หรือแม้แต่ความคิดเห็นที่มองภาพรวมของพระศาสนาเป็นสำคัญ ล้วนเกิดจากความปรารถนาดี ต้องการให้พระพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับ ไม่มีสิ่งใดที่ปฏิบัติโดยไม่มีเหตุผลมารองรับ ทั้งพระสงฆ์เองก็จะได้อยู่กันอย่างผาสุกสะดวกสบาย เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยอันพระพุทธองค์ทรงบัญญัติแสดงไว้ดีแล้ว อันเนื่องจากคุณูปการที่หมอชีวกได้ทำไว้ต่อพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาปรากฏในที่ต่าง ๆ ดังนี้

สร้างวัดถวายในพระพุทธศาสนา เนื่องจากได้รับพระราชทานสวนมะม่วงจากพระเจ้าพิมพิสารให้เป็นสมบัติส่วนตัว อีกทั้งสวนมะม่วงอยู่นอกเมืองราชคฤห์ เป็นป่ารื่นรมย์เงียบสงบ ไม่ใกล้ไม่ไกลจากเมืองราชคฤห์มากนัก เหมาะสำหรับเป็นสถานที่หาความสงบ หลีกเร้นจากความวุ่นวาย จึงได้ทูลถวายสวนมะม่วงสร้างให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อพระสงฆ์จากทิศทั้ง 4 มาพักอาศัยได้ สวนมะม่วงของท่านหมอชีวกแห่งนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อัมพวันาราม” พระพุทธองค์ได้เสด็จมาประทับเป็นครั้งคราว แต่ไม่ปรากฏว่าได้ประทับจำพรรษา ถึงกระนั้นก็เป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่เป็นบ่อยครั้ง มีพระสูตรสำคัญหลายพระสูตรที่ทรงแสดงไว้ที่อัมพวันารามแห่งนี้ ทั้งเหตุการณ์สำคัญเมื่อครั้งพระพุทธองค์ถูกพระเวทตักลึงก์อันหินหมายจะให้ทับแต่พลาดไป เศษก้อนหินทำให้พระบาทของพระพุทธองค์ห่อพระโลหิตตกฟกช้ำบวมไม่สามารถทรงพระดำเนินได้ พระภิกษุที่พาพระพุทธองค์มาหาหมอชีวกที่อัมพวันารามแห่งนี้ ดังนั้น อัมพวันารามจึงเป็นอารามสำคัญทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่ยังมีหลักฐานยืนยันแม้ปัจจุบัน

ทำบุญถวายทานเป็นประจำ สืบเนื่องจากคติการสร้างวัดนั้น มิใช่สักแต่สร้างเพียงอย่างเดียว แล้วก็ปล่อยทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ให้พระอยู่กันตามยถากรรม แต่มีธรรมเนียมอุปัฏฐากดูแลพระภิกษุสามเณร ในวัดนั้นให้เกิดความผาสุก ได้รับความสะดวกสบาย เอื้อประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ (เป็นสัปบายะ) สถานที่ซึ่งไม่เป็นที่สัปบายะ เวลาพระไปอยู่จะมัวพะวงทำโน่นทำนี่ห่วงอยู่กับเรื่องต่าง ๆ ไม่มีบรรยากาศประพฤติปฏิบัติธรรม เหมือนสมัยหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์ เจริญชพรหมณอยู่ จำพรรษาที่เมืองเวรัญชา เป็นคราวประสบภาวะข้าวยากมากแพง ผลผลิตเสียหาย ชาวเมืองอยู่กันอย่างยากลำบาก ทำให้ลืมนึกถึงพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวก ไม่ได้มาอุปัฏฐากดูแลว่าทรงมีความเป็นอยู่อย่างไร พระพุทธองค์พร้อมพระสงฆ์สาวกเป็นอยู่ด้วยความผืดเคืองลำบากอย่างยิ่งเพราะไม่รู้จะไปปัญหาบาปที่ใด และตอนนั้นบังเอิญว่ามีพวกพ่อค้าม้ามาหยุดติดฝนพอดีที่เมืองเวรัญชา เห็นหมู่ภิกษุสงฆ์ไม่มีอะไรฉันก็ถวายข้าวปลาย (เศษข้าวแตก ๆ หัก ๆ) ที่เตรียมมาเป็นเสบียงให้กับม้าถวายพระภิกษุสงฆ์ จึงสามารถอยู่ได้ตลอดพรรษานั้น ด้วยเหตุที่ไม่มีคนมาตักบาตร พระพุทธองค์จึงทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษให้พระสงฆ์สามารถปรุงอาหารฉันเองได้ ฝ่ายพระอนันท์ก็รับหน้าที่ปรุงพระกระยาหารถวายพระพุทธองค์ตลอดทั้งพรรษา (สมนตปาสาทิกา นาม วินยฎกเถา 1/108) สรุปลแล้วพรรษานั้น พระสงฆ์ไม่ได้รับความสะดวกสบาย ต่างลำบากกันทั่ว จิตใจไม่สงบ เลยมิได้บรรลุคุณธรรมพิเศษอะไร ทั้งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงลดหย่อนพระวินัยให้พระภิกษุสามารถปรุงอาหารฉันเองได้เป็นกรณีพิเศษ เฉพาะที่จำพรรษา ณ เมืองเวรัญชาเท่านั้น ฉะนั้น ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎก วัดจึงเป็นภาระหน้าที่หลักของอุบาสกอุบาสิกาที่เกิดศรัทธาเป็นเจ้าภาพสร้างถวาย ทั้งต้องมีหน้าที่ดูแลพระสงฆ์อย่างดีให้ได้รับความสะดวกสบาย หมอชีวกเองก็ปฏิบัติต่อพระสงฆ์เช่นเดียวกับท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ดูแลพระสงฆ์ทั้งเช้าและเย็นมิได้ขาด เวลาที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับที่อัมพวันารามของหมอชีวกทุกครั้งก็เป็นโอกาสที่ท่านจะได้บำเพ็ญบุญครั้งสำคัญ ทั้งทำบุญที่อารามและทูลนิมนต์พระพุทธรองค์เสวยพร้อมพระสงฆ์สาวกทั้งอารามที่บ้านของท่านแล้วแต่โอกาส มีครั้งหนึ่งที่ท่านหมอทูลนิมนต์พระพุทธรองค์ไปเสวยที่บ้านในเมืองราชคฤห์พร้อมด้วยพระสงฆ์ในอัมพวันารามทั้งหมด ท่านตักบาตรประเคนภัตตาหาร จตุปัจจัย ไทยธรรมเสร็จสรรพแล้ว รอรับอนุโมทนาจากพระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์กลับตรัสบอกหมอชีวกว่า ชีวก ในวัดยังมีพระภิกษุมานไม่หมดมิใช่หรือ หมอรับพระบัญชาให้คนใช้ไปตามพระภิกษุรูปที่ยังหลงเหลืออยู่ พอไปถึงวัดปรากฏว่ามีพระอยู่เต็มวัด ไม่ใช่เพียงรูปเดียว คนใช้พอเห็นพระเต็มวัดก็ตกใจรีบวิ่งกลับมากราบทูลพระพุทธองค์ตามความเป็นจริง พระพุทธองค์ทรงโปรดให้ไปถามว่า ท่านรูปใดชื่อ จูฬบันถก พระพุทธองค์ทรงเรียกหา คนใช้ก็วิ่งกลับไปวัดตามพระบัญชา พอถามว่า ท่านรูปใดชื่อ จูฬบันถก พระทั้งหมดก็ตอบพร้อมกันเป็นเสียงเดียวว่า อาตมาชื่อ จูฬบันถก คนใช้ตกใจรีบวิ่งกลับไปบ้านอีกครั้งแล้วกราบทูลพระพุทธองค์ตามที่พบเห็น ทรงมีพระดำรัสว่า รูปใดพูดก่อนว่า อาตมาชื่อจูฬบันถก รูปนั้นแหละคือตัวจริง ให้จับที่มือแล้วรูปที่เหลือก็จะหายไปเอง คนใช้ก็ไปทำตามตามที่ทรงแนะนำพาพระจูฬบันถกมาที่บ้านร่วมฉันภัตตาหารด้วย ในการนี้พระพุทธองค์ทรงโปรดให้พระจูฬบันถกเป็นผู้กล่าวอนุโมทนาในการบำเพ็ญกุศลของหมอชีวก (ธมมปทฎกเถา 2/74) ชักนำพระเจ้าอชาตศัตรูให้หันถือพระพุทธศาสนา ท่ามกลางภาวะสับสนพระทัยหลังจากปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร พระราชาบิดาเรียบบรรลัยแล้วทรงครองราชย์สมบัติสืบต่อมา แต่พระองค์ก็ไม่ได้เสวยสุข

จากเกียรติยศที่ทรงเพียรเพื่อให้ได้มา กลับมีแต่ความทุกข์โศก สับสนในพระทัยมาตลอด จะหันไปพึ่ง ลัทธิต่าง ๆ ก็กลัวจะหลงผิดเหมือนกับที่เคยเลื่อมใสในพระเวทที่ตนต้องก่อนนตรีกรรมมาแล้ว ในที่สุดหมอชีวกก็ได้แนะนำให้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์ทรงแสดงสามัญญผลสูตร (สูตรนต.ที.สี. 9/91/45) ที่พรรณนาถึงศีล 3 ระดับ คือศีลอย่างเริ่มต้น (จุลศีล) ปานกลาง (มัชฌิมศีล) และเคร่งครัด (มหาศีล) การรู้จักสำรวจอวัยวะภายในภายนอก (อินทริยสังวร) จบพระธรรมเทศนา พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเบาพระทัยมาก ทรงเปลือยเปลือย ยินดีกับพระธรรมเทศนา ลูกจากอาสนะถวาย บังคมพระพุทธองค์แล้วเสด็จกลับพระราชวังทันที ถึงแม้พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมลึกซึ้งเพียงใด พระเจ้าอชาตศัตรูก็หาได้บรรลุคุณธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งไม่ ทรงได้แค่มั่นคงในพระรัตนตรัยเท่านั้น เหตุผลก็เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงขุดรากถอนโคนความดีของตนเสียแล้ว หากพระองค์ไม่ได้ปลงพระชนม์ พระราชบิดา พระองค์ก็อาจจะได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงขั้นใดขั้นหนึ่งอย่างแน่นอน แต่เนื่องจากอนันตริยกรรมที่พระองค์ทรงทำนั้นสาหัสยิ่งนัก ไม่มีคุณธรรมใดจะมาหล่อเลี้ยงให้กลับรุ่งเรืองได้ แต่นั่นมิได้ ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงย่อท้อในการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ แม้นไม่อาจเทียบได้กับพระเจ้าพิมพิสาร พระราชบิดาของพระองค์ซึ่งได้บรรลุโสดาบัน แต่การที่พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในการทำปฐมนิสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ 1 มีขึ้นหลังพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 3 เดือน ร่วมกันทำโดยพระสงฆ์ ที่เป็นพระอรหันต์ล้วน 500 รูป มีท่านพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พระอุบาลีเถระ ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับวินัย พระอานนเถระ ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับธรรมะ ทำที่ถ้ำสัตตบรรณ ช้างภูเขาเวภารกรุงราชคฤห์ ใช้เวลา 7 เดือนจึงเสร็จ จากนั้นพระสงฆ์ทั้ง 500 ช่วยกันจดจำคำสั่งสอนแล้วถ่ายทอดสู่ศิษยานุศิษย์ด้วยระบบมุขปาฐะ ไม่มีการบันทึกเป็นตัวอักษรแต่อย่างใด) นับว่าเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา มาก มีผลทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ปรากฏสืบต่อมาผ่านยุคสมัยต่าง ๆ จนกระทั่งรวบรวมคำสั่งสอนเอาไว้ใน “พระไตรปิฎก” สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ถ้าไม่ใช่เพราะหมอชีวกเป็นผู้ชักนำให้พระเจ้าอชาตศัตรูหันมานับถือพระพุทธศาสนา คุณูปการอันยิ่งใหญ่ก็คงจะไม่เกิดขึ้น

ทูลถามพระพุทธองค์เรื่องความเหมาะสมในการฉันทินเนื้อที่เจาะจงทำถวาย

ทูลถามพระพุทธองค์ว่าพระสงฆ์ฉันทินเนื้อที่เขาทำเจาะจงถวายได้หรือไม่ ซึ่งพระพุทธองค์ตอบว่า “ชีวก ที่พวกเขากล่าวอย่างนั้น เป็นการกล่าวตู่เราด้วยถ้อยคำอันไม่จริง เนื้อที่ไม่ควรบริโภค ก็ด้วยเหตุ 3 ประการคือ เนื้อที่ตนเห็น เนื้อที่ตนได้ยิน และเนื้อที่ตนรังเกียจ แต่ถ้าเป็นเนื้อที่เราไม่ได้เห็นกับตา ไม่ได้ยินกับหูและไม่ได้รังเกียจว่าเขาฆ่าเจาะจงเราโดยเฉพาะ อย่างนี้ฉันทินได้ ชีวก, พระภิกษุในธรรมวินัยนี้ บวชแล้วก็อาศัยอยู่ตามหมู่บ้าน ตามเมืองต่าง ๆ มีจิตใจประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แผ่ไปทุกหนทุกแห่ง ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทะเลาะกับใคร ถ้ามีใครศรัทธาเลื่อมใสในมโน จะเป็นคนบ้านธรรมดาหรือคหบดี พระภิกษุก็พิจารณาเสียก่อนแล้วค่อยฉันทินด้วยความเคารพ บำเพ็ญความเพียรเพื่อละราคะ โทสะ โมหะ, ชีวก จริง ๆ แล้วคนที่ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายตถาคตหรือสาวก ก็ประสบกับความทุกข์ทางใจเองด้วยเหตุ 5 ประการคือ 1.ต้องสั่งให้เขาไปหาสัตว์โน้นสัตว์นี้มา 2. สัตว์ที่ถูกสั่งก็ถูกเขาลากมามันถูกลากมันก็ทุกข์ใจเสียใจเหมือนกัน 3.จากนั้นก็ต้องสั่งให้เขาทุบ แหวง เชือด ซ้ำมันให้ตาย 4.ตัวมันถูกฆ่าก็ได้รับความเจ็บปวดแสนสาหัส 5.ยังต้องไปเอ่ยปากนิมนต์พระตถาคตและสาวกให้ฉันทินเนื้อนั้นอีก ก็

ยิ่งทุกข์ทางใจเข้าไปอีก, ชิวก แล้วอย่างนี้ยังจะมีผู้ฆ่าสัตว์เพื่อเจาะจงถวายให้กับพระตถาคตและสาวกอยู่อีกหรือ” (สุตตนต์ ม.ม. 13/56/99) หมอชิวกเมื่อได้ฟังพระพุทธรองค์ทรงเฉลยแล้ว ก็เข้าใจความหมายแจ่มแจ้งและสรรเสริญพระพุทธรองค์ว่า ทรงอธิบายเข้าใจง่ายเหมือนกับหางของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด ชี้ทางให้คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด เพราะพระสูตรบทนี้ทำให้หมอชิวกเลื่อมใสในพระพุทธรองค์อย่างถึงที่สุด ปวารณาตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พร้อมประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัยตลอดชีวิต นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ความจริงหมอชิวกเองแม้จะมีความเลื่อมใสในพระพุทธรองค์จนสร้างอารามถวาย และถวายของอื่น ๆ อีกมากมาย แต่ก็ไม่เคยได้เปล่งวาจาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงเลย แต่เมื่อได้ฟังพระพุทธรองค์ทรงแสดงชีวสูตรนี้ จิตใจจึงเลื่อมใสในพระพุทธรศาสนาอย่างมั่นคง

ความคิดเรื่องการไม่บริโภคเนื้อนั้นได้สืบทอดกันมาเป็นเทศกาลกินเจตามความเชื่อของพระพุทธรศาสนาฝ่ายมหายาน และมีประชาชนนิยมกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งหากมีคำถามว่า พระพุทธรองค์ทรงเสวยเจหรือไม่ เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วก็อาจจะมีบ้างแล้วแต่มีผู้นามาทูลถวาย แต่ไม่ใช่ทรงเสวยอย่างนั้นตลอดไป ด้วยทรงสั่งสอนให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้เลี้ยงง่าย (สุภระ) คนทั่วไปที่เลื่อมใสเขาประสงค์จะถวายอะไรก็ควรจะฉันทไปตามนั้น ครั้งหนึ่งพระเทวทัตเคยมาทูลขอวัตถุ (ข้อวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด) 5 ประการ คือ 1.ขออยู่ในป่าตลอดชีพ 2.ขอดำรงอยู่ด้วยการบิณฑบาตเท่านั้นตลอดชีพ 3.ขอล้างหม้อผ้าบังสุกุลตลอดชีพ 4.ขออยู่ตามโคนต้นไม้ตลอดชีพและ 5.ไม่ขอฉันปลาและเนื้อตลอดชีพ เพื่อจะทำให้เห็นว่าตนเองเคร่งครัดกว่าพระพุทธรองค์ แต่พระพุทธรองค์ทรงคัดค้านว่า “ภิกษุรูปใดประสงค์จะทำกัณฐกถาให้ทำแต่ไม่บังคับ” แต่ก็มีภิกษุบางรูปหลงเชื่อพระเทวทัตบ้าง ภายหลังเมื่อทุกรูปได้ทราบความจริงก็กลับตัวกลับใจได้ทั้งหมด (ธมมปทฎจกถา 1/132) ในวัตถุ 5 ประการของพระเทวทัตมีการไม่ฉันปลาและเนื้อรวมอยู่ด้วย ซึ่งน่าจะเรียกว่า อาหารมังสวิรัต หรือถ้าปรุงให้ถูกตามหลักน่าจะเรียกว่า อาหารเจก็ได้ แต่พระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงอนุญาตด้วยเหตุผลที่เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุหมู่มากคือ บางรูปอาจจะไม่สามารถปฏิบัติอย่างนั้นได้ด้วยข้อจำกัดด้านสุขภาพและวัย แต่ท่านเหล่านั้นก็มีจิตใจที่บริสุทธิ์ ต่างก็เพียรพยายามเพื่อละระภาค โทสะ โมหะทั้งสิ้น แม้ไม่ได้ฉันอาหารเจจิตใจของท่านก็สามารถสงบได้เป็นพระสงฆ์ที่งดงามตามพระธรรมวินัยได้ ดังนั้น ใครจะรับประทานหรือไม่รับประทานเนื้อสัตว์เป็นความตั้งใจของแต่ละบุคคล พระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ ส่วนเนื้อที่พระพุทธรองค์ทรงห้ามไว้ไม่ให้ภิกษุฉันอย่างเด็ดขาด มีอยู่ 10 อย่างคือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสิงโต เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว (วินย.มหาวคค 4/60/97)

ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป ถ้าภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ทรงปรับอาบัติถุลลัจจัยเพราะเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจอย่างยิ่ง มนุษย์จะบริโภคเนื้อของกันและกันเองเฉกเช่นสัตว์ดิรัจฉานไม่ได้ ภิกษุฉันเนื้อช้าง เนื้อม้าทรงปรับอาบัติทุกกฏเพราะช้างม้าเป็นสัตว์ราชพาหนะ เป็นสัตว์มีคุณ ภิกษุฉันเนื้อสุนัข เนื้องู ทรงปรับอาบัติทุกกฏเพราะเป็นสัตว์ที่สังคมรังเกียจ ไม่นิยมบริโภคกัน คนที่บริโภคเข้าไปก็จะเป็นบุคคลที่น่ารังเกียจ ถ้าภิกษุฉันเนื้อสิงโต เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาวทรงปรับอาบัติทุกกฏเพราะเป็นสัตว์ดุร้าย สามารถทำอันตรายให้แก่ผู้ที่บริโภคได้ เนื้อที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติห้ามเหล่านั้นทรงบัญญัติตามความนิยมของสังคมด้วย เพื่อทรงป้องกันไม่ให้ภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่น่ารังเกียจของสังคมด้วย

ทูลถามเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้เป็นอุบาสก ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตอบว่า “ซีก อุบาสกที่ตนเอง มีศรัทธาแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นมีศรัทธาตาม ตนเองมีศีลแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นมีศีล ตนเองสละปัน สิ่งของแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นสละปันด้วย ตนเองชอบใจในการเห็นภิกษุแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นชอบใจ ด้วย ตนเองชื่นชอบในการฟังธรรมแต่ไม่ได้ชักชวนให้คนอื่นชื่นชอบตาม ตนเองชอบจดจำธรรมะที่ได้ฟัง มาแล้วแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นจดจำธรรมะตาม ตนเองมักพิจารณาธรรมะที่ได้ฟังมาแล้วแต่ไม่ได้ชักชวนผู้อื่นให้พิจารณาธรรมะตาม ตนเองรู้เนื้อหาธรรมะดีแล้วปฏิบัติแต่ไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นรู้เนื้อหาธรรมะดีแล้วจึง ปฏิบัติตาม เช่นนี้ ได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเอง แต่ไม่ได้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น” จากนั้นหมอ ซีกโกมารภักจ์ได้กราบทูลถามพระพุทธองค์ต่อบุคคลที่ได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเองด้วย ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วย พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายถึงความต่างกันนี้ต่างกันเพียงทำเพื่อประโยชน์ตน ด้วย เพื่อประโยชน์ผู้อื่นคือชักชวนเขาด้วย (สุตตนต.อง.อฎุจก 23/116/443) เมื่อจบพระสูตรหมอซีก เข้าใจความหมายของอุบาสกอย่างแจ่มแจ้ง มีศรัทธาในพระรัตนตรัยมั่นคง

คำว่า อุบาสก แปลว่า ผู้เข้าไปนั่งใกล้ หมายถึง การนั่งใกล้พระรัตนตรัย เพราะความเลื่อมใส อันเกิดจากการได้ฟังพระธรรมเทศนาทั้งจำเพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ ทั้งจากพระสงฆ์สาวก หรือแม้แต่ จากบัณฑิตซึ่งไม่ได้เป็นพระสงฆ์ แต่เข้าใจในธรรมะแล้วชี้แจงอธิบายให้ซาบซึ่งเลื่อมใสเข้าถึงพระรัตนตรัย เป็นที่พึงได้ ก็ถือว่าเป็นอุบาสกในความหมายนี้ แต่อุบาสกนั้นต้องเป็นผู้มั่นคงอยู่ในศีล 5 เรียกอีกความ หมายหนึ่งว่า นิตยศีล จะต้องรักษาศีลไว้อยู่เป็นนิตยไม่มีวันว่างเว้น นอกจากนี้ต้องรักษาศีล 8 คือ อุโบสถศีล เป็นครั้งคราวเพื่อทำให้จิตใจสงบยิ่งขึ้น การรักษาศีลอุโบสถศีลจะรักษากันในวันพระจันทร์เพ็ญ วันพระจันทร์ดับและวันพระจันทร์ครึ่งดวงของทั้งสองข้าง วิธีการนับวงโคจรของดวงจันทร์นั้นมีมาแต่ครั้ง พุทธกาล เรียกว่า ปกขณนา เพื่อให้ได้วันพระจันทร์เต็มดวงหรือวันเพ็ญ (ขึ้น 14-15 ค่ำ) วันพระ จันทร์มีดหรือวันดับ (แรม 14-15 ค่ำ) และวันพระจันทร์ครึ่งดวง (ขึ้น 8 ค่ำ, แรม 8 ค่ำ) ที่ถูกต้อง นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวชได้ทรงคิดค้นวิธีปกขณนาขึ้นใช้ในพระ สงฆ์คณะธรรมยุต ที่ต่างจากปฏิทินหลวงและปฏิทินของราชการทั่วไป มีคำเฉพาะที่ใช้เรียกคือ ปกข์ถ้วน (วัน 15 ค่ำ) ปกข์ขาด (วัน 14 ค่ำ) เพื่อกำหนดวันสำหรับพระสงฆ์ทำอุโบสถและอุบาสกอุบาสิกาธิภา อูโบสถศีลฟังธรรมที่ตรงและถูกต้อง เป็นข้อปฏิบัติของคณะธรรมยุตสืบมา (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม พระยาวชิรญาณวโรรส, 2529) ปกขณนานี้ถ้าอยู่ในข้างขึ้นหรือข้างที่พระจันทร์เต็มดวงเรียกว่า ชุณห ปกข์ (ปกข์ที่มีแสงสว่าง) อยู่ในข้างพระจันทร์มีดหรือพระจันทร์ดับ เรียกว่า ภาพักข์ (ปกข์ที่มีมืดมิด)

ทูลขอพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์รับคหบดีจิวรได้ เนื่องจากหมอซีกเดินทางไปรักษาพระ เจ้าจันทขัณฑ์โชตจนหายประชวร พระองค์ทรงระลึกถึงคุณที่หมอได้ช่วยชีวิตเอาไว้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ นำผ้าทำจากไหมอย่างดีคู่หนึ่งมาพระราชทานหมอซีกถึงเมืองราชคฤห์ แต่หมอซีกไม่ประสงค์จะใช้ เองเนื่องจากเห็นว่าไม่เหมาะสมกับตน ควรจะถวายพระพุทธองค์ จึงนำไปเข้าเฝ้าทูลถวายผ้าว่า “ข้า แต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระสงฆ์ถือผ้าบังสุกุลเป็นปกติอยู่ (แต่ว่า) ผ้าสีไวยกะคู่นี้ ของข้าพระองค์ พระเจ้าจันทขัณฑ์โชตส่งมาพระราชทาน เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ใช้ดี มีชื่อเสียงเด่นอุดม (มี ยี่ห่อ) ดีกว่าผ้าอื่น ๆ มากเป็นร้อยเป็นพันเท่า ดังนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดรับ

ผ้าสีไวยกะคู่นี้ของข้าพระองค์ด้วยเถิด และขอจงทรงมีพระพุทธานุญาต รับคหบดีจิวรแก่พระสงฆ์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า” (วินย.มหาวคค 4/135/261) จากนั้นพระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเป็นเหตุผล ทั้งสอดคล้องกับคำทูลขอของหมอซิวก แม้จะมีพุทธานุญาตให้ใช้คหบดีจิวรได้ แต่พระองค์ก็ยังทรงให้พระภิกษุถือผ้าบังสุกุลด้วย ด้วยเหตุที่ทรงสรรเสริญให้พระสงฆ์อยู่ตามมีตามเกิด ไม่ให้มุ่งแสวงหาแต่จิวรอย่างดีจากตระกูลคหบดีเท่านั้น แต่เรื่องผ้าที่เกิดภายหลังเกือบจะทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นต่อเนื่องจากพระพุทธานุญาตข้อนี้

ทูลขอพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์ออกกำลังกายด้วยการเดินจงกรมและอบสมุนไพรมะพร้าว (อบตัวในเรือนไฟ) ครั้งนั้น ที่เมืองไพศาลีทายกทายิกาต่างมีศรัทธาเลื่อมใสในพระสงฆ์อันก พากันจัดแจงตระเตรียมอาหารอย่างดีถวายพระทุกวัน ๆ มิได้ว่างเว้น พระสงฆ์ฉันอาหารอย่างดีทุกวัน ร่างกายอ้วนท้วนสมบูรณ์กันถ้วนหน้า หมักหมมด้วยสิ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกายเริ่มอาพาธด้วยโรคต่าง ๆ หมอซิวกเดินทางไปตรวจดูอาการทำให้ทราบว่า พระสงฆ์ฉันมากแต่ไม่ค่อยได้ใช้พลังงาน จึงทำให้มีโรค ต้องหาทางให้พระสงฆ์ได้ออกกำลังกายและทำให้พิษที่อยู่ในร่างกายได้ออกไปให้ได้ จึงเข้าเฝ้ากราบทูลเหตุผลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ อาศัยเหตุดังกล่าวพระพุทธองค์จึงตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตที่จงกรมและเรือนไฟ” (วินย.จุลล. 7/79/25) เหตุผลที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุจงกรมและอยู่ในเรือนไฟได้ก็เพราะหมอซิวกเป็นผู้กราบทูลให้ทรงเห็นคุณประโยชน์ เพราะโดยปกติแล้วพระสงฆ์เมื่อฉันแล้วแทบจะไม่ค่อยได้ออกกำลังกาย ถ้าฉันไม่มากเพียงพอให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ก็ไม่มีโทษ ไม่มีพลังงานส่วนเกินสะสมเป็นไขมันจนร่างกายอ้วนท้วนเกิน การดำรงชีวิตก็สมดุลไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ แต่ถ้าหากว่ามีพลังงานสะสมมากเกินไปจนเหลือใช้ก็จะกลายเป็นไขมันส่วนเกิน นำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เหตุนี้ทำให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เดินจงกรมเพื่อให้ร่างกายเผาผลาญพลังงาน อีกทั้งเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งเพื่อผ่อนคลายความเมื่อยล้าจากอิริยาบถหนึ่งไปสู่อิริยาบถหนึ่งในการบำเพ็ญสมาธิ สถานที่จงกรมนั้นเดิมเป็นพื้นที่ราบแต่ขรุขระ ทรงอนุญาตให้ปรับพื้นที่ให้เรียบ อยู่ในพื้นที่ต่ำ ทรงอนุญาตให้ก่อพื้นสูงขึ้นกว่าพื้นเดิม ภายหลังพระสงฆ์เดินจงกรมพลัดตกลงไป ทรงอนุญาตให้มีรั้วรอบที่จงกรม เมื่ออยู่กลางแจ้งฝนตกแดดแรงไม่สามารถเดินได้ ทรงอนุญาตให้มีโรงจงกรม ภายในโรงจงกรมมุงด้วยหญ้าเวลาผ่านไปนานชำรุดเสียหายเศษหญ้าหล่นเกลื่อนกลาด ทรงอนุญาตให้ฉาบมุงหลังคาด้วยดินทั้งข้างนอกข้างใน มีสีสันจำหลักเป็นพวงดอกไม้ และรูปต่าง ๆ ได้ นี่คือโรงจงกรมที่ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตไว้ให้พระสงฆ์ได้ออกกำลังกายกัน ซึ่งหากเปรียบเทียบความเหมือนในสมัยปัจจุบัน น่าจะคล้ายโรงยิมตามโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ แต่มีขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก สันนิษฐานว่าการใช้พลังงานที่พระสงฆ์ได้ทำในโรงจงกรมนี้น่าจะไม่ใช่เพียงการเดินอย่างเดียวเท่านั้น น่าจะมีกิจกรรมอื่นที่มากกว่านั้น

ส่วนเรือนไฟนั้นทรงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระสงฆ์ได้อบร่างกายด้วยสมุนไพรมะพร้าว ทำให้ร่างกายชุ่มชื้น เลือดลมเดินสะดวก ร่างกายก็จะแข็งแรงจนสามารถออกเดินธุดงค์ไปตามที่ต่าง ๆ หากที่สงบสงัดบำเพ็ญเพียรทางจิตได้ไม่มีอุปสรรคทางด้านร่างกายมาคอยฉุดรั้ง ลักษณะเรือนไฟนั้นสร้างไว้ต่ำเกินไบน้ำก็ท่วมได้ทรงอนุญาตให้ถมพื้นให้สูงก่อนจึงสร้าง ภายหลังพื้นที่ถมสูงนั้นพังลงมา ทรงอนุญาตให้ก่อขอบอัดพื้นให้แน่นด้วยอิฐ หินและไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วค่อยสร้าง เมื่อสร้างแล้วสูงเกินทรงอนุญาตให้ก่อบันไดทำ

จากอิฐ หินและไม้ชนิดใดก็ได้ บันไดนั้นบางครั้งราวภิกษุเดินไม่ระวังพลัดตกลงมาทรงอนุญาตให้ทำราวบันได ไม่มีประตูเปิดปิดก็ทรงอนุญาตปานประตู ไม่มีปล่องควันก็ทรงอนุญาตให้มีปล่องควันไฟ ทรงอนุญาตให้ตั้งเตาไฟไว้อีกส่วนหนึ่งเฉพาะเรือนไฟขนาดเล็ก เรือนไฟขนาดกลางทรงอนุญาตให้ตั้งเตาไฟไว้ตรงกลางได้ เมื่อไฟลุกหน้าทรงอนุญาตให้พอกดินก่อนได้ ดินมีกลิ่นเหม็นก็ทรงอนุญาตให้อบดินไม่ให้มีกลิ่นก่อน

เรื่องเรือนไฟมีสิ่งจุกจิกมากมาย เมื่อมีเหตุขัดข้องพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตในทุกกรณีเพื่อให้พระสงฆ์ได้อบร่างกาย ให้อ่างกายกระปรี้กระเปร่า แข็งแรงไม่เป็นบ่อเกิดแห่งโรคต่างๆ พระพุทธองค์ทรงเห็นเรื่องของสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก หากร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บเสียแล้วก็จะพลาดจากสิ่งที่จะพึงได้ นึกอยากทำอะไรร่างกายก็ไม่เอื้ออำนวยให้สามารถทำได้ ต่อให้ทรัพย์มากมายล้นแผ่นดินหากร่างกายพิกลพิการเจ็บป่วยเสียแล้วก็ไม่มีความสุข แต่เรื่องของชีวิตเป็นสิ่งไม่แน่นอน พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ดำรงอยู่ในความไม่ประมาท เพราะไม่มีใครรู้ได้ว่าความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ (สุตตนต.ม.อ. 14/527/348) เรื่องสุขภาพนั้นว่าพระพุทธองค์ทรงเห็นสอดคล้องกับหมอชีวกร ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาติโมกข์ให้ภิกษุสงฆ์รู้จักประมาณในการบริโภค ทรงไม่เห็นด้วยกับการฉนในปริมาณที่มาก ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาแต่ทุกครั้งพอเริ่มฟังเทศนาก็จะทรงหลับเสมอ พระพุทธองค์ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “การเสวยพระกระยาหารที่มากเกินไปเป็นความทุกข์ เมื่อใดก็ตามที่เสวยจุ ก็ทรงง่วงหลับ กระสับกระส่าย เหมือนกับสุกรที่ถูกขุนด้วยอาหาร (กินแล้วก็นอน) เมื่อนั้น ก็ทรงสลิมสลือ ดำเนินเข้าห้องบรรทมอยู่บ่อยๆ นมhabพิตร ฉะนั้น พระองค์ต้องรู้จักเสวยอาหารแต่พอเหมาะแล้ว จะทรงสบายพระองค์ยิ่งกว่านี้” แล้วประทานพระคาถาลดน้ำหนักแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า

คนที่มีสติอยู่ตลอดเวลา รู้ประมาณในการบริโภค ย่อมจะสบายตัว อาหารที่บริโภค (แต่พอประมาณ) แล้วก็ค่อยๆ ย่อย หล่อเลี้ยงชีวิตให้ยืนยาว ต่อไป ฯ
(ธมมปทฎฐกถา 6/129)

พระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อได้ทรงปฏิบัติตามพระดำรัสที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำแล้ว ภายหลังทรงมีพระวรกายที่เหมาะสมไม่อ้วนท้วนสมบูรณ์ดังเดิม ไปเข้าเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาก็ไม่ทรงง่วง เข้าพระทัยในธรรมดียิ่งขึ้น ทำให้พระองค์ทรงมีความสุขอย่างเสมอภาคในธรรมด้วย ในการดำเนินชีวิตด้วย

ทูลขอพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ตรวจสอบคุณสมบัติของกุลบุตรผู้จะขออุปสมบท (อันตรายิกัทธิธรรม) ครั้งหนึ่งเกิดโรคระบาดขึ้นที่แคว้นมคธ ประชาชนเป็นอันมากล้มป่วยกันด้วยโรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมอกร้อ โรคลมบ้าหมู ผลกระทบที่เกิดจากการเกิดโรคทำให้แคว้นมคธเป็นดินแดนที่ห่างไกลผู้คนมาเยี่ยมเยียน หมอชีวกรได้ทำหน้าที่อย่างหนักเพื่อรักษาคนเจ็บไข้ซึ่งมีมากมายเหลือเกิน จนรักษาไม่ทัน คนป่วยเหล่านั้นพากันไปหาหมอชีวกรร้องขอให้ท่านช่วยรักษา แม้หมอชีวกรจะกล่าวปฏิเสธอย่างไร แต่คนไข้ก็ยังรบกวนทุกวิถีทาง จะมอบทรัพย์เงินทองให้ หรือแม้แต่จะยอมตัวเป็นทาสรับใช้ ก็ยอม แต่หมอชีวกรก็ยังยืนกรานตามเดิม ทำให้คนไข้เหล่านั้นท้อแท้บ้างแต่ก็ไม่สิ้นหวัง เพราะทราบเป็นอย่างดีว่า หมอชีวกรจะดูแลพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างดี จึงปรึกษากันว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราควรจะทำ

เป็นพระเสีในพระพุทธศาสนา คงได้รับการรักษาจากหมอชีวกเป็นแน่แท้ แล้วพากันไปขอบวช เมื่อเป็นพระภิกษุแล้วหมอชีวกก็จำต้องรับรักษา แต่เมื่อหายจากโรคแล้วก็พากันสึกออกไป

วันหนึ่งหมอชีวกเห็นเข้าจำได้ว่าเคยเป็นภิกษุจึงถามไถ่ได้ความว่า ที่บวชเป็นภิกษุเพื่อประสงค์จะให้รักษาโรคให้เท่านั้นเอง มิได้บวชประสงค์ความรู้ใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อหายจากโรคแล้วจึงสึกออกไป หมอชีวกได้ฟังดังนั้นกล่าวตำหนิไปต่างๆ แล้วนำความไปกราบทูลพระพุทธองค์ถึงผลกระทบจากการที่มีคนเข้ามาบวชในลักษณะดังกล่าวจะทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่พระสงฆ์เป็นอย่างมาก นำพาความเดือดร้อนวุ่นวายมาให้ในภายหลัง ฉะนั้น เพื่อเป็นการป้องกันไว้ก่อนแก่จึงกราบทูลพระพุทธองค์ขอให้ทรงมีพระบัญญัติห้ามมิให้บวชคนที่ เป็นโรคติดต่อ ประกอบไปด้วยโรคที่ผู้คนในแคว้นมคธเป็นกันอยู่ในขณะนั้น 5 ชนิดคือ โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคไข่มองคร่อ โรคลมบ้าหมู ซึ่งเน้นหนักไปที่โรคผิวหนังที่สามารถติดต่อกันได้ ที่ไม่สามารถติดต่อกันได้แต่ก็ทำให้ผิวไม่น่าดูเป็นที่น่ารังเกียจ ดังนั้น จึงไม่ควรให้บวช (วินย.มหาวคค 4/101/239)

บุคคลที่ทรงมีพระพุทธานุญาตห้ามไว้มิให้บวชยังมีอีก 8 ข้อ คือไม่ใช่มนุษย์ ไม่ใช่ผู้ชาย เป็นทาส มีหนี้สิน หนี้หน้าที่รับผิดชอบ พ่อแม่ไม่อนุญาต อายุไม่ครบ 20 ปี ไม่มีบาตรจีวร แต่ข้อที่หมอชีวกได้กราบทูลขอไว้ 5 ข้อดังกล่าวเน้นเฉพาะโรคติดต่อและโรคที่น่ารังเกียจ เพื่อป้องกันมิให้พระสงฆ์ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องคอยพะวงกับการป้องกันระวังโรคติดต่อ ทั้งภิกษุสามเณรที่อยู่ด้วยกันไม่ต้องคอยระวังว่าจะมีโรค การตรวจสอบที่หมอชีวกได้กราบทูลให้ท่านว่าครอบคลุมการระวังโรคอย่างได้ผล แต่ปัจจุบันนี้อาจจะไม่เพียงพอ วัดบางแห่งต้องขอผลการตรวจเลือดและใบรับรองแพทย์เพื่อความมั่นใจในการรับเข้าบรรพชาอุปสมบทด้วย

พระวินัยเหล่านี้คือ เรื่องราวที่สืบเนื่องมาแต่บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เมื่อมองผ่านชีวิตและผลงานแล้วทำให้เห็นว่า คุณค่าของการดำรงชีวิตที่แท้จริง คือ การได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติและสังคมที่อาศัยอยู่ ผลงานที่ท่าจะผลักดันชีวิตให้โดดเด่นโดยไม่ต้องให้ใครมาป่าวประกาศ งานที่ท่าจะแสดงให้เห็นได้รู้จักตัวตนของผู้ทำ หมอชีวกโกมารภัจจ์ จึงได้รับยกย่องให้เป็นบูรพาจารย์ด้านการแพทย์และเภสัชกรรมผู้ยิ่งใหญ่ ที่อนุชนพากันกราบไหว้นับถือ ในทางพระพุทธศาสนา ท่านเป็นอุบาสกผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย มีความรักเคารพในพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการถวายการอภิบาลอุปัฏฐากพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกด้วยความเอาใจใส่ ทั้งเมื่อเห็นสิ่งใดเป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์ ก็กราบทูลเสนอแนะให้ตั้งเป็นระเบียบเพื่อความเรียบร้อยของคณะสงฆ์ ด้านคุณธรรมนั้นนับว่าท่านเป็นอุบาสกที่สำคัญ ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะ (เป็นเลิศ) ในทางเป็นที่รักใคร่ของปวงชน เพราะมุ่งทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นจนแทบไม่มีเวลาสำหรับตนเอง การบรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันของหมอชีวกไม่ปรากฏในชั้นพระไตรปิฎก แต่ในที่อื่น ๆ มีกล่าวไว้ไม่ตรงกัน บ้างก็ระบุชัดเจนว่า ท่านเป็นพระโสดาบัน ดังพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) กล่าวไว้ว่า..หมอชีวกได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันและด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้าปรารถนาจะไปเฝ้าวันละ 2-3 ครั้ง เห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดภายในอัมพวันคือสวนมะม่วงของตน เรียกกันว่า ชิวกัมพวัน... Dictionary of Pali Proper Names

(MALALASEKERA, G.P., 1997) กล่าวไว้ตรงกันว่า...หลังจากหมอซึกได้บรรลุนิโศดาบันแล้ว ก็มักไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์วันละ 2 ครั้ง... แต่หนังสือชีวิตตัวอย่าง : หมอซึกโกมารภักจ์ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2532) กล่าวแตกต่างออกไปว่า... ตลอดชีวิตเขาอยู่แต่กับการรักษาโรคคนทั้งเมืองจนแทบหาเวลาปฏิบัติธรรมไม่ได้ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ที่เขาไม่ได้ออกบวชหรือบรรลุคุณธรรมแม้เพียงขั้นโศดาบัน แต่เขาได้ใช้วิชาความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา บำเพ็ญประโยชน์แก่ชนหมู่มาก นับว่าเป็นอุบาสกผู้ช่วยตัวเองด้วยช่วยผู้อื่นด้วย... ฉะนั้น เรื่องการบรรลุคุณธรรมของหมอซึกยังไม่ชัดเจน แต่สิ่งที่เป็นประเด็นควรแก่การศึกษาให้กระจ่างต่อไป คือ หมอซึกดำรงชีวิตอยู่อย่างไร มีครอบครัวหรือไม่ อยู่ต่อมาจนอายุเท่าใดและถึงมรณกรรมที่เมืองใด และที่น่าสงสัยเป็นที่สุดท้ายคือ เหตุใดในช่วงที่พระพุทธองค์ปลงพระชนมายุสังขารแล้วเกิดประชวรด้วยโรคลงพระโลหิต (อาเจียนเป็นเลือด) หลังจากเสวยพระกระยาหารชื่อ “สุกรมัทวะ” ของนายจุนทสุกริกะ หมอซึกในฐานะเป็นหมอประจำพระพุทธองค์มีเหตุขัดข้องประการใดจึงมิได้มาถวายการรักษา แม้ไม่สามารถรักษาให้พระพุทธองค์ทรงหายได้ แต่การบรรเทาเวทนามันเกิดจากโรคก็เป็นสิ่งที่หมอควรจะต้องทำ ช่วงเวลานั้นหมอซึกอาจจะไม่ได้มีชีวิตอยู่แล้วก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะหมอซึกอายุรุ่นหลาน เป็นโอรสบุญธรรมของเจ้าชายอภัยโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร หรือแม้แต่พระเจ้าพิมพิสารเองก็ทรงมีพระชนมายุน้อยกว่าพระพุทธองค์ 5 ปี (MALALASEKERA, G.P., 1997) เมื่อพิจารณาจากสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดอาจเป็นเพราะพระพุทธองค์เสด็จไปเมืองปาวาที่อยู่ห่างไกลจากเมืองราชคฤห์ การคมนาคมสัญจรไปมาไม่สะดวกดังเช่นปัจจุบัน จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่หมอซึกไม่สามารถไปถวายการดูแลพระพุทธองค์ได้ทันทั่วทั้งที่ แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่หมอซึกได้ทำทั้งในฐานะที่ท่านเป็นหมอและฐานะที่ท่านเป็นอุบาสกก็นับว่ายิ่งใหญ่สมกับที่พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา เป็นบุคคลสำคัญระดับพุทธสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า

“เป็นเลิศกว่าสาวกอุบาสกทั้งหลายที่ปวงชนรักใคร่” (สุตตนต. อง. เอก. 20/151/33)

บทสรุป

ไม่ว่าหมอซึกโกมารภักจ์จะมีชาติกำเนิดมาจากที่ใด มีความคลุมเครือในสายเลือดที่ไม่อาจรู้ได้ชัดเจนว่าใครคือบิดาหรือมารดาก็ตาม หรือจะได้รับการบรรลุนิโศดาบันหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สิ่งเหล่านี้ทำได้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตแต่อย่างใด แต่สาระของชีวิตและผลงานหมอซึกนั้นได้สะท้อนให้ทุกคนเห็นว่า คุณค่าของการดำรงชีวิตที่แท้จริงคือ การได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่มวลมนุษย์ และสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ไม่ใช่เชื้อชาติแหล่งกำเนิดแต่อย่างใด งานที่ทําจะเป็นสิ่งผลักดันชีวิตให้โดดเด่นได้โดยไม่ต้องให้ใครมาป่าวประกาศคุณสมบัติ อันเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจนผ่านชีวประวัติของหมอซึกที่คนทั่วโลกรู้จักตราบเท่าปัจจุบัน ผู้คนยกย่องให้เป็นบูรพาจารย์ด้านการแพทย์และเภสัชกรรมผู้ยิ่งใหญ่ที่อนุชนพากันกราบไหว้นับถือบูชา

บรรณานุกรม

- สยามรัฐสส เตปิฎก. (2523). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมนตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ปจโม ภาโค. (2537). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมนตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ทุติโย ภาโค. (2537). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมนตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ตติโย ภาโค. (2537). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ธมมปทฎกถาย ฉฎฐโร ภาโค. (2528). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), (2535). *ข้อควรจำในวินัยมุข เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (2529). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2537). *วินัยมุข เล่ม 1 หลักสูตรนักระธรรมชั้นตรี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2516). *วินัยมุข เล่ม 2 หลักสูตรนักระธรรมชั้นโท*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2538). *วินัยมุข เล่ม 3 หลักสูตรนักระธรรมชั้นเอก*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2538). *นวโกวาท หลักสูตรนักระธรรมชั้นตรี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม), (2539). *นำเที่ยวในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม) วัดโสมนัสวิหาร.
- Sitansusekhar Bagghi, (1967). *Mūlasarvāstivādinayavastu*. Mithila Research Institute, Darbhanga.
- MALALASEKERA,G.P.. (1997). *Dictionary of Pali Proper Names*. The Pali Text Society : Oxford.
- BUDSIR VI for Windows. (2550). *พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์และแหล่งค้นพุทธศาสตร์ ฉบับคอมพิวเตอร์*. มหาวิทยาลัยมหิดล.